

דרכי ההפצה של טומאת זב ובעל קרי בהלכת קומראן: עיון במגילת טהרה א (4Q274)

מאת

אהרן שמש

הקדמה

פרק טו בוויקרא עניינו תורת הזב והזבה, ומבחינה ספרותית הוא יחידת ציווי אחת. הפרק פותח ב'וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר' (פס' 1), וחותם בסיכום: 'זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע לטמאה בה. והדנה בנדתה והזב את זובו ולזכר ולנקבה ולאיש אשר ישכב עם טמאה' (פס' 32–33). הפרק מחולק באופן בולט לארבעה חלקים – ארבעה מקרים שכל אחד פותח בלשון 'כי'. שני המקרים הראשונים עוסקים באיש: 'איש איש כי יהיה זב מבשרו' (פס' 2), 'ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע' (פס' 16); והשניים האחרונים עניינם באישה: 'ואשה כי תהיה זבה' (פס' 19), 'ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים' (פס' 25). כפי שהעירו המפרשים, ארבעת המקרים מוצגים באופן כיאסטי:¹ תחילה הזב שזיבתו ממושכת ובעלת אופי של חולי ואחריו מי שיצאה ממנו שכבת זרע, אירוע חד-פעמי ונורמלי; ולעומתם הזבה הנידה הרואה את דם המחזור החודשי, שהוא אירוע טבעי ונורמלי, ואחריה האישה החולה, הזבה דם 'ימים רבים בלא עת נדתה' (פס' 25). הזיבה הפתולוגית, בין זו של האיש בין זו של האישה, טומאתה חמורה והיא דורשת, לאחר שהזיבה פסקה, ספירת שבעה ימי טהרה, כיבוס בגדים ורחיצה במים והבאת קרבנות ביום השמיני, 'שני תרים או שני בני יונה' (פס' 14, 29). הזיבה הטבעית והנורמלית טומאתה קלה יותר ותהליך הטהרה ממנה אינו כולל הבאת קרבנות.

פרשת הזב הזכר מציבה לפרשן כמה אתגרים חשובים, הן בפירוש דין הזיבה עצמה והן ביחסה לדין האיש שיצאה ממנו שכבת זרע. שתי יחידות הציווי הללו צמודות כאמור: פסוקים 1–15 עוסקים בהרחבה בדיני הזב, ואילו פסוקים 16–17 דנים בקיצור נמרץ בדין מי שיצאה ממנו שכבת זרע והאישה ששכב איש אותה שכבת זרע. ביחידה הראשונה התורה מתארת בפירוט את הדרכים שבהן הזב מטמא אנשים וכלים ואת האופן שבו הם נטהרים מטומאה זו. עם זאת ריבוי הפרטים והשינויים הקטנים

* תודתי נתונה לפרופ' ורד נעם על הערותיה החשובות והמועילות לתוכנו ולארגונו של המאמר.
J. Milgrom, *Leviticus*, I (The Anchor Bible), New York 1991, pp. 904–905 1

שביניהם הקשו על מפרשי המקרא הקדמונים והאחרונים להפיק מסדרת ההוראות הללו עקרונות כלליים לדרכי העברת הטומאה וההיטהרות ממנה. מיעוט הפרטים בדין בעל קרי מעמיד לפני הדרשן את ההתלבטות אם יש להחיל את האמור באשר לזב על מי שיצאה ממנו שכבת זרע, או שמא להפך: העובדה שהתורה בחרה לקצר בחלק השני באה ללמד שיש לקרוא את הפסוקים הללו באופן דווקני, ועל כן מה שלא נאמר במי שיצאה ממנו שכבת זרע איננו חל עליו, אף שהוא מפורט בדין הזב. במאמר זה אני מבקש ללמוד מתוך האמור במגילת טהרה ובכמה מקורות קומראניים אחרים על האופן שבו הבינה ההלכה הכתתית את הפרשה הזו, וזאת כמקובל בהשוואה להלכה המאוחרת של חז"ל. מתוך כך אוכל לומר כמה דברים על העקרונות הפרשניים והתאולוגיים של שתי הקבוצות הללו. ענייני כאן לא בתהליך הטהרה; עיקר העיון יתרכז לא בטומאתו של הזב ובאופן היטהרותו אלא בדרכים שבהן הוא מפיץ את הטומאה לאחריים ובדרכי ההיטהרות שלהם ממנה.

דרכי ההפצה של טומאת הזב

כך נאמר בפרשת הזב:

וזאת תהיה טמאתו בזובו: רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טמאתו הוא. כל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא, וכל הכלי אשר ישב עליו יטמא. ואיש אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב. והישב על הכלי אשר ישב עליו הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב. והנגע בבשר הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב. וכי ירק הזב בטהור וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב. וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב יטמא. וכל הנגע בכל אשר יהיה תחתיו יטמא עד הערב, והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב. וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב. וכלי קרש אשר יגע בו הזב ישבר, וכל כלי עץ ישטף במים (וי' טו 3-12)

הקריאה בפרשה בתורה מלמדת כי הדרך הפשוטה ביותר להעברת הטומאה היא נגיעה ישירה בזב: 'הנגע בבשר הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב' (פס' 7).² ברם התורה מתארת גם דרכים לא ישירות שבהן עלולים אנשים להיטמא מטומאת הזב. התורה קובעת שהזב מטמא את משכבו ואת הכלי שהוא יושב עליו (פס' 4), ומוסיפה שהזב מטמא גם את המרכב שהוא רוכב עליו (פס' 9). תיאורי היטמאותם של אנשים מן החפצים הללו שונים זה מזה: על המשכב נאמר 'ואיש אשר יגע במשכבו' (פס' 5), ולעומת זאת על המושב נאמר 'והישב על הכלי אשר ישב עליו הזב' (פס' 6).

הוראות אלה מעוררות כמה שאלות פרשניות, הן באשר לאופן שבו הזב מטמא את הכלים הללו והן באשר לאופן שבו נטמאים מהם אנשים אחרים. באשר לאופן שבו הזב מטמא את משכבו ומושב

2 גם במקרה זה לא ברור אם 'בשר הזב' הוא דווקא איבר מינו שהיבה בו או כל מקום בגופו אף אם אינו מלוכלך בזיבה עצמה. ראו בפירושו של מילגרם לספר ויקרא (שם), עמ' 914.

יש מקום לשאלה אם התיאור בתורה 'כל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא וכל הכלי אשר ישב עליו יטמא' (פס' 5) הוא תיאור הדרך הרגילה שבה הזב נוגע במשכבו (בשכיבה) ובמושבו (בישיבה עליו), או שמא הכלים הללו נטמאים רק בדרך זו (מן הסתם בגלל הלחץ שלוחץ הזב על הכלי). אם הכלים נטמאים רק בדרך המתוארת יש לכך תוצאה כפולה: מן הצד האחד אם הזב רק נגע במושבו או במשכבו הוא אינו מטמא את הכלי, ומן הצד האחר משכב ומושב נטמאים במדרס אף אם לא נגע בהם הזב בגופו ממש אלא שכב או ישב עליהם בבגדיו. בעיה פרשנית דומה מתעוררת באשר לאופן שבו נטמאים אחרים מטומאת הזב שדבקה במשכבו או במושבו. האם התיאור של התורה הוא בדווקא, כלומר הדרך להיטמא מן המשכב היא בנגיעה בו ומן המושב רק בישיבה עליו, או שמא שתי הדרכים מטמאות הן במשכב והן במושב?

פרטים רבים הנוגעים לשאלות הללו נדונים במשנת מסכת זבים. ברם העיקרון מנוסח במשנה

אחת:

הזב מטמא את המשכב בחמשה דרכים, לטמא אדם לטמא בגדים: עומד, יושב, שוכב, נתלה, ונשען. והמשכב מטמא את האדם בשבעה דרכים לטמא בגדים: עומד, יושב, שוכב, נתלה ונשען, במגע ובמשא (זבים ב, ד).

אף על פי שהמשנה מזכירה רק משכב, צודקים המפרשים שהדין זהה במושב, והדבר מוכח מהשוואה למדרשי ההלכה.³ אם כן באשר לדרך שבה המשכב נטמא המשנה מזכירה כמה אופנים, שבכולם הזב מפעיל לחץ על המשכב: עומד, יושב, שוכב, נתלה ונשען. אבל אם הזב רק נגע במושבו אין בכוחה של הטומאה שדבקה במושב 'לטמא אדם לטמא בגדים'.⁴ התפיסה הזו, המצמצמת את טומאת משכב ומושב רק לאופנים הללו, חייבה את החכמים גם להגדיר מהם מושב ומשכב. מסקנת המדרש בספרא היא שדווקא כלי המיוחד לשכיבה וכלי המיוחד לישיבה נטמא באופן הזה, אבל שכב על הדלת או על דף של נחתום, או ישב על האבן או כפה סאה וישב עליה אינם מטמאים אדם לטמא בגדים.⁵ לעומת הצמצום באופן ההדבקה של הזב את מושבו ומשכבו וההגדרות של כלים אלה, באשר לדרך שבה אדם נטמא ממושבו וממשכבו של הזב החילו חכמים על מושב את הנגיעה האמורה במשכב ועל משכב את הישיבה האמורה במושב, והמשכב מטמא לא רק במגע אלא גם 'עומד, יושב, שוכב, נתלה ונשען'.

מהלכה אחת במגילת טהרה א (4Q274) עולה שמסורת ההלכה הקומראנית הייתה דומה לזו של חכמים בעניין אופן ההיטמאות מכלים שנטמאו בטומאת הזב, אבל שונה ממנה בהבנת הדרך שבה הזב מדביק את הכלים בטומאתו. וכך נאמר שם בקטע 1: 'והזבה דם לשבעת הימים אל תגע בזב ובכול

3 'אין לי אלא בזמן ששכב על המשכב וישב על המושב, מנין שכב על המושב וישב על המשכב עומד ונתלה ונשען מנין? תלמוד לומר יטמא יטמא – ריבה' (ספרא, זבים א, ג [מהדורת וייס, דף עה ע"ד]).

4 המונח המשנאי 'לטמא אדם לטמא בגדים' הוא הרחבה מושגית של ההוראה בתורה 'יכבס בגדיו' כדי לכלול בה לא רק את הבגדים שלבש האיש שנטמא, אלא אף בגדים שנגע בהם בזמן שנגע במקור הטומאה. הרחבה זו נובעת מההבנה של החכמים שחובת כיבוס הבגדים היא מפני שהנטמא טימא אותם במגעו, מכוח העובדה שלבש אותם, וממילא אין הבדל בין בגד שלבש לבגד שנגע בו.

5 ספרא, זבים א, ג [מהדורת וייס, דף עה ע"ג – ע"ד].

כלי [א] שר יגע בו הזב וש[כב] עליו ^א אשר ישב עליו ואם נגעה תכבס בגדיה ורחצה ואחר תוכל'.⁶ בהוראה הזו משוקעים שני עקרונות יסוד בהלכות הטומאה הקומראניות.⁷ העיקרון האחד הוא שהטמא טומאה קלה שנטמא ממי שטמא טומאה חמורה, נוספת טומאה על טומאתו והוא חייב להיטהר ממנה כדי לחזור למצבו הקודם. במקרה הנדון כאן הוזהרה המגילה נידה שנטמאה ממגע הזב או כליו שהיא חייבת להיטהר מתוספת טומאה זו. העיקרון השני הוא שכל מי שעובר תהליך טהרה אינו רשאי לאכול באותו היום קודם שנטהר. לפיכך קבעה ההלכה ש'אם נגעה, תכבס בגדיה ורחצה ואחר תוכל'.

לענייני חשוב התיאור של המגילה את האופנים שבהם עלולה הנידה להיטמא בטומאתו של הזב: 'אל תגע בזב ובכול כלי אשר יגע בו הזב ושכב עליו או אשר ישב עליו'. אופן ההיטמאות היחיד המוזכר כאן הוא נגיעה. ההלכה אינה מבחינה בין משכבו של הזב למושבו, ובוה היא דומה לתפיסה של הלכת חכמים. אך נוסף כאן עוד פרט אחד חשוב: 'אל תגע [...] בכול כלי אשר יגע בו הזב'. לא רק הנוגע במשכבו ובמושבו של הזב נטמא אלא הנוגע בכל כלי אשר יגע בו הזב. אם כן לקריאתה של ההלכה הקומראנית אין המשכב והמושב המוזכרים בתורה כלים בלעדיים אלא הם דוגמאות מייצגות של כלים שהזב עלול לטמאם. גם אופן ההדבקה של המושב או המשכב של הזב איננו ייחודי; משכבו ומושבו של הזב נטמאים לאו דווקא ממדרסו של הזב אלא מנגיעתו בהם. ממילא כל כלי שהזב נוגע בו נטמא ומטמא את הנוגע ואת בגדיו, 'ואם נגעה תכבס בגדיה ורחצה ואחר תוכל'.

לפי זה אפשר להבין מדוע התעלמה ההלכה במגילות מכלי נוסף המפורש בתורה, מרכבו של הזב: 'וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב יטמא. וכל הנגע בכל אשר יהיה תחתיו יטמא עד הערב, והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב' (וי' טו 9–10). 'זו"ל היו רגישים להבחנה בפסוק בין הנוגע, שנאמר עליו רק שהוא 'טמא עד הערב', לבין הנושא, שהוא ובגדיו נטמאו – 'יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב'. לפיכך הבחינו בין מרכב לבין מושב ומשכב וקבעו: 'מה בין מרכב למושב? מרכב חָלַק מגעו ממשאו ומושב לא חָלַק מגעו ממשאו' (משנה, כלים כג, ג).⁸ כלומר מושב מטמא אדם לטמא בגדים אם בנגיעה ואם במשא, ואילו מרכב אינו מטמא כנגע אלא את האדם. אבל לפי הפרשנות הקומראנית לפרשה כל כלי שנגע בו הטמא נטמא ומטמא את הנוגע בו או הנושא אותו ואת בגדיו.⁹

6 קטע 1, שורות 4–5 (מהדורת א' קמרון, מגילות מדבר יהודה: החיבורים העבריים, ב, ירושלים תשע"ג, עמ' 212).
7 J. Milgrom, 'Studies in the Temple Scroll', *JBL*, 97 (1978), pp. 518–521; idem, '4QTohara^a, An Unpublished Qumran Text on Purities', D. Dimant and L. Schiffman (eds.), *Time to Prepare the Way in the Wilderness: Papers on the Qumran Scrolls by Fellows of the Institute for Advanced Studies of the Hebrew University, Jerusalem, 1989–1990*, Leiden 1995, pp. 59–68.
8 J. M. Baumgarten, 'The Pharisaic-Sadducean Controversies about Purity and the Qumran Texts', *JJS*, 41 (1980), pp. 159–160; idem, 'The Purification Ritual in *DJD* 7', D. Dimant and U. Rappaport (eds.), *The Dead Sea Scrolls: Forty Years of Research*, Leiden and Jerusalem 1992, pp. 204–205; T. Kazen, '4Q274 Fragment 1 Revisited – or Who Touched Whom? Further Evidence for Ideas of Graded Impurity and Garded Purifications', *DSD*, 17 (2010), pp. 77–85.
9 התנאית: היבטים בתפיסת הטומאה, ירושלים תש"ע, עמ' 168, הערה 466.

8 וכיוצא בזה במשנה, כלים א, ג.

9 על טומאת משא בהלכת קומראן ראו להלן עמ' 524.

אסכם אפוא כי ההלכה של חז"ל קראה את הפסוקים קריאה דווקנית שלפיה התורה מתייחסת רק לכלים המיוחדים למשכב, למושב ולמרכב, ואופן ההיטמאות שלהם בטומאת הזב הוא דווקא במדרס, ואילו ההלכה שבמגילות קראה את הפסוקים קריאה מכלילה: הזב מפיץ את טומאתו בנגיעה ולכל כלי שהוא, ואחרים נטמאים מן הכלי הזה, הם ובגדיהם, גם כן בנגיעה.

דרכי ההפצה של טומאת שכבת זרע

עוד על דרכי ההדבקה בטומאה הנובעת מנוזלי הגוף בהלכה הקומראנית אפשר ללמוד מעיסוקן של המגילות בדינו של בעל קרי ובטומאת שכבת זרע.¹⁰ כאמור בפרשה בתורה בא דינו של מי שיצאה ממנו שכבת זרע מיד לאחר פרשת הזב וכהשלמה לה. בפרשת הזבה (וי' טו 19–30), התוכפת לפרשת הזב, התורה מבחינה בין הזבה הנידה, הרואה את דם המחזור הטבעי והנורמלי שלה (פס' 19–24), ובין הזבה דם ימים רבים 'בלא עת נדתה' (פס' 25–30), שהוא מצב של חולי. כך גם זיבת האישה ויציאת שכבת זרע הן תופעות דומות, אלא שהזיבה היא מצב פתולוגי הגורם לפליטה מתמשכת של נוזל הזרע (או דמוי זרע), ואילו מי שיצאה ממנו שכבת זרע או מי שקיים יחסי אישות חווה תופעה בריאה ונורמלית, והיא אירוע חד-פעמי הנובע מן ההתעוררות המינית.¹¹ וכך מצווה התורה:

ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ורחץ במים את כל בשרו וטמא עד הערב. וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וכבס במים וטמא עד הערב. ואשה אשר ישכב איש אתה שכבת זרע ורחצו במים וטמאו עד הערב (וי' טו 16–18)

ההבדל העיקרי בין הזב לבעל קרי הוא בחומרת טומאתו. הזב טמא עד אשר יטהר מזובו, כלומר יפסיק

10 המושג בעל קרי מופיע לראשונה בספרות חז"ל ואינו במגילות. אף על פי כן לצורך הנוחות אשתמש בו כדי לתאר את מי שיצאה ממנו שכבת זרע.

11 ההבחנה בין הפרשה של זב לבין שכבת זרע לא ברורה. אין ספק שזיבה היא הפרשה שהיא תוצאה של מחלה, וכבר תרגום השבעים זיהה את הזיבה הזכרית כמחלת הגונוריה. התורה מתארת את התופעה במילים 'קר בשרו את זובו או החתים בשרו מווב' (פס' 3). רש"י פירש: "רר את זובו" – כמו ריר שיוצא צלול, "או החתים" – שיוצא עב וסותם את פי האמה ונסתם בשרו מטפת זובו. לפי פירוש זה יש הבדל בין זיבה לשכבת זרע בטיב הנוזל. הבחנה דומה מוצעת בתוספתא: 'ומה בין זוב לשכבת זרע, זוב בא מבשר המת ושכבת זרע מבשר החי, זוב דוהה כלובן ביצה המזורת ושכבת זרע קשורה כלובן ביצה שאינה מזורת' (זבים ב, ד [מהדורת צוקרמנדל, עמ' 677]). ההבחנה הראשונה קשורה לאופן יציאת נוזל הגוף: שכבת זרע היא הפליטה בשיא ההתעוררות המינית, במצב זקפה, ואילו זיבה היא נוזל פתולוגי של נוזל גוף כשאיבר המין רפוי. ההבחנה השנייה היא זו שהוזכר רש"י וקשורה לאיכות ולצבע של הנוזל: הזוב 'דוהה כלובן ביצה המזורת', ואילו שכבת זרע 'קשורה כלובן ביצה שאינה מזורת'. בגלל הקושי לאבחן את הזוב בדרך זו, הבחינה ההלכה בין זיבה לשכבת זרע על פי תדירות ההפרשה ואופייה. הזיבה נחשבת מחלה אם הזב ראה לפחות שתיים או שלוש ראיות רצופות: 'אין בין זב הרואה שתי ראיות לרואה שלש אלא קרבן' (משנה, מגילה א, ז). אבל ראיה אחת, אף אם אירעה בלא זקפה אלא נפלטה מאבר רפוי, אינה נחשבת זיבה. האופי החולני של הזיבה הוא גם הרקע להלכה 'בשבעה דרכים בודקין את הזב עד שלא נזקק לזיבה: במאכל, במשתה, ובמשא, בקפיצה, בחולי, ובמראה ובהרור' (משנה, זבים ב, ב). כלומר אם אפשר לתלות את הופעת הנוזל באיזושהי סיבה אחרת, אין לו דין זב (ראו על כך עוד להלן עמ' 520). ולכל העניין ראו: מילגרומ, ויקרא (לעיל הערה 1), עמ' 906–907; י' ליבוביץ וי"ש ליכט, 'מחלות', אנציקלופדיה מקראית, ד, ירושלים תשכ"ג, טור 797.

להפריש את נוזלי הגוף, ואז הוא צריך לספור שבעה ימים, ואחריהם הוא מכבס ורוחץ, וביום השמיני עליו להביא שני קרבנות עוף, אחד לחטאת ואחד לעולה, ובהם הוא מתכפר מזובו (שם 13–16). בעל קרי לעומתו טמא רק יום אחד, 'ורחץ במים את כל בשרו, וטמא עד הערב'.

אבל ענייני כאמור לא בטומאתם של הזב ובעל קרי עצמם אלא בדרכים שבהן הם מעבירים את טומאתם לאחרים. בניגוד להוראה המפורשת בתורה שהנגע בבשר הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב' (פס' 7), באשר לבעל קרי התורה קובעת רק שהוא טמא וצריך לרחוץ את כל בשרו במים, וששכבת הזרע מטמאה את הכלים – 'כל בגד וכל עור' אשר תהיה עליהם. אבל לא נאמר כאן שבעל קרי מטמא במגעו אדם או כלים. ואכן לפי הלכת חכמים בעל קרי הוא ראשון לטומאה ואינו מטמא את חברו הנוגע בו.¹²

לעומת זאת במגילת טהרה נאמר: 'ואמ תצא מאיש' שכבת הזרע מגעו יטמא ה[נוגע]'.¹³ דינו של מי שנגע באיש שיצאה ממנו שכבת זרע מפורש מיד בהמשך השורה: '[כו]ל נוגע באדם מכלל הטמאים האלה בשבעת ימי טהרתו א'ל יוכל כאשר יטמא לנפ[ש] האדם ור'חץ וכבס ואחר[ר] יא[כל]'.¹⁴ ההלכה הזו פונה לאנשים הטמאים בטומאות חמורות, והמצויים בשבעת ימי טהרתם (כו]ל נוגע [... [כשהוא] בשבעת ימי טהרתו'), מזהירה אותם שלא יגעו במי מן הטמאים המוזכרים קודם לכן, וקובעת שאם נגעו בטמא חמור – 'א'ל יוכל כאשר יטמא לנפ[ש] האדם ור'חץ וכבס ואחר[ר] יא[כל]'. פירושה של ההלכה הוא שדינם כדיון טמא מת, שאינו רשאי לאכול ביום הראשון לטומאתו קודם שירחץ ויכבס, אף שהוא ממשיך להיות טמא מת כל שבעת הימים; כמוהו הם אינם רשאים לאכול עד שירחצו ויכבסו להסיר את תוספת הטומאה שנטמאו בה ממגע בטמאים הפעילים, אף שהם ממילא טמאים עד שייטמו את שבעת ימי טהרתם.¹⁵ מכל זה אפשר להסיק שלפי ההלכה הקומראנית בעל קרי מטמא את הנוגע בו

12 אין באמת מקור תנאי האומר זאת בפירוש, מן הטעם הפשוט שהמקורות נזקקים לפרש מה הם מקורות הטומאה ולא מה אינו מטמא. אבל הדבר מובלע בכמה מקומות, למשל: 'ר' שמעון א': מה תל' לוי "ורחצו במים וטמאו עד הערב". אם לענין הנוגע בשכבת זרע הרי הנוגע בשכיבת זרע אמור למטן. אם כן למה נאמר "ורחצו במים וטמאו עד הערב", וכי מפני שהוא אב בית הסתרים והלא אין אדם מיטמא בבית הסתרים. אילא גזירת מלך היא אפילו כל שהיא. לכך נא' "ורחצו במים וטמאו עד הערב" (ספרא זבים ג, ג [מהדורת וייס, דף עז ע"א, על פי כ"י וטיקן, הספרייה האפוסטולית ebr. 66]). ר' שמעון מסביר שהתורה הייתה צריכה לקבוע במפורש שהאשה נטמאת בקיום יחסי האישות עם בעלה, כי היא אינה נטמאת משכבת הזרע עצמה, מפני שהיא בבית הסתרים. ברור מכך שהיא איננה נטמאת מעצם המגע עם אישה שהוא בעל קרי, וזה מפני שבעל קרי עצמו אינו מטמא.

13 מגילת טהרה א (4Q274), קטע 1, שורה 8 (מהדורת קימרון [לעיל הערה 6], עמ' 212). 'טמא ה[נוגע] היא השלמה של קימרון. ראו בהערה לשורה 8 שם. לפי קריאתו של באומגרטרן ההוראה בנוגע לבעל קרי נגמרת במילים 'מגעו יטמא', ואילו המילה 'הנוגע' היא תחילתה של ההוראה הבאה. ראו: J. M. Baumgarten et al., *Qumran Cave 4*, XXV: *Halakhic Texts* (DJD, 35), Oxford, 1999, p. 101

14 קטע 1, שורה 8 – קטע 2, שורה 1 (מהדורת קימרון [שם], עמ' 212–213).

15 ההלכה שהנטמא בטומאת מת חייב לרחוץ מיד ביום הראשון מפורשת במגילת המקדש: 'והאדם כול אשר היה בבית וכול אשר בא אל הבית ירחץ במים ויכבס בגדיו ביום הראשון' (טור מט, שורות 16–17 [מהדורת קימרון] [לעיל הערה 6], א, ירושלים תש"ע, עמ' 188). על העיקרון ההלכתי הקומראני של חובת רחיצה לטמאים ביום הראשון ועל תפקודה ומשמעותה ראו במקורות המצוינים לעיל בהערה 7. נעם הראתה כי כ"ף הדמיון משמשת בספרות המגילות כמדידה מדרשית שעניינה השוואת פרט הלכה בין שני מקרים. ראו: ו' נעם, 'ניצני מדרש הלכה בקומראן', דיני ישראל, כו–כו (תשס"ט–תש"ע), עמ' 3–26. אין מדובר כאן בהשוואת ההלכה עצמה אלא בהצבעה מרומזת

ואת בגדיו שהוא לבוש בהם, ולכן הוא חייב לרחוץ ולכבס, ממש כמו הנוגע בזב.¹⁶

4Q272, קטע 1, טור ב, מקטעי ברית דמשק ממערה 4

בעקבות המסקנה בסעיף הקודם שבעל קרי מטמא את הנוגע בו ואת בגדיו, אני מבקש לעיין בקטע מקטעי ברית דמשק ממערה 4. עניינו של הקטע דין הזב והזבה, והוא בא בתוך יחידת טקסט גדולה למדי, אחרי דיון ארוך בפרשת המצורע. שרידים של הקטע נמצאים בעותק g ובעותק a של ברית דמשק ממערה 4, ואני מביא כאן את שחזורו של הקטע מעותק g בתוספת הקריאות מעותק a, כל זה על פי מהדורתו של יוסף באומגרטן.¹⁷

3	[וְמִשְׁפַּט הַזֶּבֶב אֶת זֹבְבוֹ כֹּל אִישׁ
4	אֲשֶׁר זֶבֶב יִיָּזֵב מִבְּשָׂרְוֹ אִוּ אֲשֶׁר] עֲלָה [ע]לְוֹ] מַחֲשַׁבֵּת זִמָּה אוֹ אִשָּׁר
5] וּמִגְעוֹ כִּמְגַע הָ] וּ
6	וּכְבַס בְּגָדָיו וְרָחַץ בְּמִים [
7	בּוֹ הַנוֹגֵעַ בּוֹ וְרָחַץ וּ]מִשְׁפַּט [הַזֶּבֶב כֹּל אִשָּׁה]
8	הַזֶּבֶב דָּם שֶׁבַע יָמִים תִּהְיֶה בְּנֵדָתָהּ בְּ] תִשָּׁב אֶת]

שורות 3–7 עוסקות בעניינו של הזב, כפי שמפורש בשורה 3: 'משפט הזב את זובו'. בשורה 7 מתחיל

למקור המפורש בתורה שעל פיו ובהשוואה אליו נקבעת ההלכה במקרה השני. גם במקרה הגדון כאן מגילת טהרה מפרשת את מהלך ההיסוק של ההלכה באופן דומה: 'כאשר יטמא לנפש'. אם אין כאן רק השוואה של פרטי הלכה אלא הצבעה למקור כתוב, מסתבר שמגילת טהרה רומזת לכתוב ממגילת המקדש שציטטתי בראש ההערה. עובדה זו מלמדת על מעמדה הסמכותי של מגילת המקדש פתורה עצמה, מעמד שאפשר להשתמש באמור בה כמקור לדרישת הלכה חדשה (בדומה למעמדו של ספר היובלים, ראו: א' שמש, 'מגילה 4Q265 ומעמדו של ספר היובלים בעדת קומראן', ציון, עג [תשס"ח], עמ' 5–20).

16 ורט הציע שהמקור לדין הזה בפסוקים 'איש איש מורע אהרן והוא צרוע או זב, בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר. והנגע בכל טמא נפש או איש אשר תצא ממנו שכבת זרע, או איש אשר יגע בכל שרץ אשר יטמא לו או באדם אשר יטמא לו לכל טמאתו: נפש אשר תגע בו וטמאה עד הערב, ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים, ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא' (וי' כב 4–7). ראו: I. C. Werrett, *Ritual Impurity and the Dead Sea*. *Scrolls*, Leiden and Boston 2007, pp. 249–250. ברשימת הטמאים מוזכר 'איש אשר תצא ממנו שכבת זרע', ואחר כך נאמר 'נפש אשר תגע בו וטמאה עד הערב'. אם המילה 'בו' כוללת את כל המנויים ברשימה שלפניה, הרי הנוגע במי שיצאה ממנו שכבת זרע אסור לאכול בקודשים 'כי אם רחץ בשרו במים', ומכאן שבעל קרי מטמא גם את האחרים. מילגרם סבר משום מה שהפסוק אינו כולל את בעל קרי, מפני שזה, כך לדעתו על פי פרק טו, אינו מטמא בני אדם אלא רק כלים. ראו: מילגרם, ויקרא (לעיל הערה 1), ב, עמ' 1855. אבל חוששני שהתחלף לו בעל קרי בשכבת זרע; בפסוקים שבפרק טו אין כלל התייחסות לאפשרות שבעל קרי עצמו יטמא אחרים. אפשר אפוא שבעל המגילה החיל את האיסור על הכהנים לאכול מן הקודשים כשהם טמאים, איסור האמור בפרק כב, על האמור בפרק טו על כל אדם. עם זאת נראה לי יותר שההלכה היא תוצאה של לימוד סתום מן המפורש, מדין הזב על דין בעל קרי. וראו עוד להלן בפסקת הסיכום למאמר.

17 J. M. Baumgarten, *Qumran Cave 4, XIII: The Damascus Document (4Q266–273)* (DJD, 18), Oxford 1996, p. 190

ככל הנראה הדיון בנידה (הקרויה בלשון הכתוב 'זבה'); הצירוף 'הזבה דם' מופיע בראש שורה 8, ובשורה 9 (שאינה מצוטטת כאן) כתובה המילה 'הנדה', ולפיכך ההשלמה בשורה 7 [ו]משפט [הזבה] נראית בטוחה.

לפי הקריאה של באומגרטן ההלכה בעניין הזב עוסקת בשלושה אנשים: ה'איש אשר זב זוב יזוב מבושרו', זה 'אשר עלה עלו מחשבת זימה' ועוד אחד לא ידוע שתיאורו מתחיל במילים 'או אשר'. הכללתו של מי 'אשר עלה עלו מחשבת זימה' בין הזבים, טען באומגרטן, היא עוד עדות לכך שהמחשבה הקומראנית קישרה את טומאת הזב עם חטאים ומחשבת חטא.¹⁸ ההלכה הקומראנית כפי שבה לידי ביטוי כאן מתנגדת לעמדת ההלכה של חכמים. במשנה נאמר: 'בשבעה דרכים בודקין את הזב עד שלא נזקק לזיבה: במאכל במשתה ובמשא בקפיצה בחלי ובמראה ובהרהור' (זבים ב, ב). משנה זו מבוססת על ההנחה שרק זיבה פתולוגית נחשבת זיבה ומטמאה את האדם בטומאת זב, אבל אם אפשר להסביר את הופעת הזיבה באירוע כלשהו, האדם איננו נחשב זב. והנה בסוף רשימת הסיבות האפשריות לזיבה מופיעים 'במראה ובהרהור', כלומר הזיבה הייתה תוצאה של התעוררות מינית ולמעשה אין מדובר בזיבה אלא בקרי. זהו בדיוק המקרה המתואר במגילה: 'או אשר יעלה עלו מחשבת זימה', ובעוד המגילה קבעה שאדם כזה הוא זב, ההלכה שבמשנה דווקא הוציאה אותו מכלל הזבים. באומגרטן הסביר שההבדל הזה בין ההלכה שבמגילה לבין ההלכה של חכמים הוא אחד הביטויים לנטייה של ההלכה הקומראנית להחמיר בענייני טומאה וטהרה מול המגמה של חכמים דווקא לצמצמם. הקיצוני בין החכמים הוא ר' עקיבא, שקבע באותה המשנה בזבים ש'אפילו אכל כל מאכל, בין רע בין יפה, ושתה כל משקה' הוא איננו נחשב לזב; החכמים ענו לו: 'אין כאן זבין מעתה!'; והוא חזר והשיב: 'אין אחריות זבים עליכם' (זבים ב, ב).

האומנם קבעה המגילה כי מי שאירע לו אירוע זיבה מחמת שהעלה עליו מחשבת זימה הוא זב? הספק שלי נובע מן המילים שבסוף שורה 5, 'ו'מגעו כמגע ה' / המלמדות על השוואה בין שני דומים אבל לא זהים. מאחר שהפסקה כולה עניינה 'משפט הזב את זב', ומכיוון שבתורה דרכי ההדבקה של טמא את סביבתו נדונים בקשר לזב, נראה שהשוואה היא לזב, וכפי שהציע להשלים אלישע קימרון במהדורתו: 'ו'מגעו כמגע' הזב'. מכאן שבראש השורה מוזכר מישהו שאיננו זב אבל מגעו כמגע הזב. תובנה זו וקריאתו החדשה של קימרון בשורה 4 מובילות לפירוש אחר של ההלכה.

3 [וְמִשְׁפַּט הַזָּב אֶת זֹבֵוֹ כֹּל אִישׁ

4 [אִשְׁרֵוֹ] בַּיּוֹם [מִבְּשָׂרוֹ] כִּי הָנוּא יְעֹלָה [ב]לְבוֹן [מחשבת זמה או אשר

5 [יטמא עד הערב ו]מגעו כמגע ה'זב [

6 וכבס בגדיו [ורחץ במים ואחר יוכל.¹⁹ וכול עוד טמאתו]

18 בעותק e של ברית דמשק ממערה 4 (מהדורת באומגרטן [שם], עמ' 144; מהדורת קימרון [לעיל הערה 15], עמ' 21, שורה 24) יש רשימה של עוברי עברה, וכלול בה גם 'או ינוגע בנגע צרעת או זב טמאה יהיה בבשרו'. לכל העניין ראו: J. M. Baumgarten, 'Zab Impurity in Qumran and Rabbinic Law', *JJS*, 45 (1994), pp. 95–98.

19 כאן השלמתי שלא כקימרון, שהציע: 'וטמא עד הערב'. הצעת ההשלמה שלי – 'ואחר יוכל' – עדיפה בעיניי משני טעמים. ראשית, מפני שלפי ההשלמה בשורה 5 כבר נאמר שם שטומאתו היא עד הערב, ואין סיבה שבעל המגילה

7 ב'ו הנוגע בו י'חץ וכבס וטמא עד הערב. ו]משפט [הזבה כול אשה]²⁰

הפסקה פותחת בכותרת 'ומשפט הזב את זובו'. לאחר הכותרת מופיע תיאורם של שני אנשים בלבד, ולא שלושה כבקריאה של באומגרטן. הראשון הוא זה שאירעה לו זיבה מחמת שהעלה בלבו מחשבת זימה (כי הוא יעלה בלבו מחשבת זמה), והשני טיבו נעלם מאתנו.²¹ שני האנשים הללו, כך קובעת המגילה, טמאים עד הערב, ומגעם כמגע הזב.

אם כן, בניגוד להצעתו של באומגרטן, ההלכה במגילה דווקא מסכימה עם הלכת חכמים המאוחרת; היא מגבילה את דין הזב המובהק – שצריך לספור שבעה ימי טהרה, ושחייב בהבאת קרבנות – ואינה כוללת בו את מי שזיבתו נגרמה מהרהור זנות; זה נחשב כמי שיצאה ממנו שכבת זרע, ושטמא רק יום אחד. עם זאת ברית דמשק, בניגוד להלכת חכמים וכמו מגילת הלכה שנדונה לעיל, קובעת שטמא כזה מטמא גם את הנוגע בו ואת בגדיו. לפי הקריאה המוצעת כאן, הלכה זו אינה מחדשת דבר בדינו של הזב החולה, הטמא בטומאה חמורה, ומיד לאחר הכותרת 'ומשפט הזב את זובו' היא פונה לדון ביוצאים מן הכלל שטמאים רק יום אחד, כמפורש בתורה באשר לאיש שיצאה ממנו שכבת זרע (וי' טו 17).²² החל בשורה 6 המגילה חוזרת ומפרטת את הדין – ראשית את דינם של האנשים עצמם; הם חייבים ברחיצה וכיבוס, וכשאר החייבים ברחיצה אינם רשאים לאכול קודם שהם מקיימים חובה זו. אחר כך (שורות 6b–7) מפורט דינם של הנוגעים בהם; הם חייבים, כמו מי שנגע בזב, ברחיצה וכיבוס וטמאים עד הערב.

יש בהלכה שבברית דמשק עוד שני חידושים חשובים שהם תוספת על האמור בפסוקים. ראשית, אף שבפסוק נזכר רק 'ורחץ במים את כל בשרו', המגילה מזכירה בפירושו בשורה 6 כיבוס בגדים, וממילא ההשלמה המתבקשת היא: 'וכבס בג[ד]יו [ורחץ במים]'. שנית, הקביעה שמגעם של אלו הוא 'כמגע הזב' תואמת את העולה ממגילת הלכה. לפי ההלכה הכתתית לא רק שכבת הזרע מטמאה אלא גם הנוגע במי שיצאה ממנו שכבת זרע, ובכוחה של טומאה זו לטמא את הנוגע ואת בגדיו, ולכן חלה עליו חובת רחיצה וכיבוס.

20 יחזור על כך. ושנית, מפני שהדגשת האיסור על המיטהר לאכול קודם שביצע את פעולות הטהרה – איסור שהוא חידוש של ההלכה הכתתית – אופיינית לכתובה ההלכתית הקומראנית בהקשרים כאלה. ראו את הביטויים החוזרים בקטע 1 של מגילת טהרה, שורות 3, 5, 9 (מהדורת קימרון [לעיל הערה 6], עמ' 212).

21 מהדורת קימרון (לעיל הערה 15), עמ' 28–29. אפשר להציע שני הצעות חלופיות להשלמת השורה: 'או אשר יצאה ממנו שכבת זרע', או: 'או אשר [ישכב עם אשה]'.
22 מקרה דומה (אף כי לא זהה) הוא ברית דמשק טז 10–13. המגילה פותחת שם בכותרת 'על שבועת האשה אשר אמר לאשה להניא את שבועתה', ומיד עוברת לדון במקרים שבהם אין הבעל רשאי לעשות כן: 'אל יניא איש שבועה אשר לא ידענה' וכו'. גם בספרות חז"ל התופעה אינה נדירה. למשל משנת מכות א, א פותחת: 'כיצד העדים נעשים זוממין?', ומיד פונה ליוצאים מן הכלל וקובעת: 'מעידים אנו באיש פלוני, שהוא בן גרושה או בן חלוצה – אין אומרים: יעשה זה בן גרושה או בן חלוצה תחתיו, אלא לוקה ארבעים'.

מגילת טהרה א, קטע 2²³

עיקר עניינו של הקטע הזה גם הוא טומאת שכבת זרע. הקטע שלם באופן יחסי; חסרות בו רק כמה אותיות בראשי השורות, ואף על פי כן הוא קשה להבנה, בעיקר בגלל תחביר מסובך וריבוי כינויי שייכות שלא ברור למי הם מתייחסים.

קטע 2, טור א

- 1 יא[כל ואחר אש] יו עליו את[ה]ר[א]שונה ורחץ ויכבס טרם
- 2 ישנ[ה בשביעי ואם יח]ל עליו השביעי ביום השבת אל יז בשבת כי
- 3 [אל קדש]את יו[ם] השבת רק אל יגע בטהרה עד אשר ישנה
- 4 [וכול]הנוגע בשכבת הזרע מאדם עד כול כלי יטבול והנושא אותו
- 5 [יטבול]ל והבגד אשר תהיה עליו והכלי אשר ישאנה יטבול
- 6 [וכבס במי]ם ואמ במחנה יהיה איש אשר לוא השיגה ידו ורח[ץ]
- 7 ו[ל הבגד אשר לוא נגעה בו רק אל יגע בו] לחמו והנוג[ע]
- 8 [במשכ]ו ובמ[ו]שבו אמ לוא נגע בו ב[גדו ורחץ] במים ואם
- 9 [נגע בו בגדו] וכבס ולכול הקודשים יכבס ו[רחץ] במים את

קטע 2, טור ב

1 בשרו וכן

ההעתיקה הזו היא על פי מהדורתו החדשה של קימרון.²⁴ לפי הכרעתו המסתברת, קטע זה הוא המשכו הישיר של קטע 1, והאותיות שבראש שורות 1–2 והאות 'ו' שבראש שורה 7 הן שרידי האותיות שבקטע 1, טור ב. להכרעה זו חשיבות של ממש כפי שאסביר מיד להלן. משורה 4 ואילך המחבר מתחיל לדון בטומאת שכבת זרע. בקטע נדונים ארבעה פרטי הלכה: בשורה 4 דן המחבר ב'נוגע בשכבת הזרע'; בסוף השורה מתחילה ההלכה של 'נושא' את שכבת הזרע; אחר כך בשורה 6 דנה המגילה במקרה של 'אמ במחנה יהיה איש אשר לוא השיגה ידו'; ובסוף שורה 8 מתחיל הדיון ב'הנוגע במשכבו ובמושבו'. קודם שאבוא לפרש כל אחת מן ההלכות הללו אדון בתופעה ייחודית לקטע הזה.

באומגרטן עמד על כך שבקטע זה מוזכר לפחות שלוש פעמים הפועל 'טבל' לתיאור דרך ההיטהרות. השימוש בפועל הזה יוצא דופן ואינו מופיע בשום מקום נוסף בספרות קומראן.²⁵ למעשה זו ההיקרות הראשונה של השימוש בפועל 'טבל' לתיאור הרחיצה הפולחנית לטהרה מטומאה. בתורה משמש לצורך זה רק הפועל 'רחץ', ואילו טבילה עניינה דווקא תחיבת חלק מאיבר או חפץ לתוך נוזל ולא השקעת כל הגוף או החפץ בתוכו. כך 'טבל הכהן את אצבעו בדם' (וי' ד 6) או 'ולקח אוזב וטבל במים' (במ' יט 18). המקום הראשון שהפעלים 'רחץ' ו'טבל' משמשים בו זה על יד זה לציון היטהרות

23 קטע 1 של המגילה, נדון הרבה במחקר. ראו את הסקירה של קון, קטע 4Q274 (לעיל הערה 7), עמ' 54–59.

24 מהדורת קימרון (לעיל הערה 6), עמ' 213.

25 באומגרטן, טקסטים הלכתיים (לעיל הערה 13), עמ' 91–92.

מנגע הוא בסיפור על טבילת נעמן בירדן,²⁶ ובספרות חז"ל משמש הפועל 'טבל' באופן בלעדי לתיאור הרחיצה לצורך טהרה מטומאה. כאמור חוץ מאשר בקטע זה ספרות ההלכה הקומראנית עוקבת אחר לשון המקרא ומשתמשת בפועל 'רחץ'.

מגילת ברית דמשק קבעה כללים לרחיצה זו: 'אל ירחץ איש במים צואים ומעוטים די מרעיל. איש אל יטהר במה כלי. וכל גבא בסלע אשר אין בו די מרעיל אשר נגע בו הטמא וטמא מימיו כמימי הכלי' (ברית דמשק י 10–13). לפי האמור כאן, הטהרה צריכה להיות במים נקיים דווקא, וכמות המים אסור שתפחת מדי מרעיל, היינו מרחל, כלי המחזיק 40 סאה, וזוהי גם לפי מסורת ההלכה של חז"ל כמות המים המזערית הנדרשת במקווה.²⁷ זאת ועוד, על פי ברית דמשק אם כמות המים פחותה מן הנדרש ונגע בה איש טמא, לא רק שהוא לא נטהר אלא שהמים נטמאו. פירוש הדבר שכבר בהלכה הקומראנית, בדומה למסורת ההלכתית של חכמים, נתפרשה ההוראה 'ורחץ במים', האמורה בתורה פעמים רבות, כחובה לטבול במקווה דווקא. לפיכך, ומאחר שבקטע הנדון ממגילת טהרה משמשים שני הפעלים 'טבל' ו'רחץ', הסיק באומגרטן שרק הפועל 'טבל' מחייב טבילה הלכתית (immersion), ואילו במקומות שנאמר 'רחץ' מדובר ברחיצה בעלמא (bathing).

מסקנה זו של באומגרטן נוגעת לשתי הלכות בקטע זה. ההלכה [כאש] יו עליו את [ה] רי[א] שונה ורחץ ויכבס טרם [ויכול] (שורה 1) קובעת שהטמאים בטומאת שבעת ימים, כשמוזים עליהם בפעם הראשונה ממי החטאת, ביום השלישי לטהרתם, חייבים גם לרחוץ קודם שיתרו לאכול.²⁸ רחיצה זו, טען באומגרטן, אינה חייבת להיות טבילה דווקא; רחיצה סתם מספיקה.²⁹ ההלכה 'ואם במחנה יהיה איש אשר לוא השיגה ידו ורחץ' (שורה 6) מתייחסת להלכה שלפניה, כפי שעולה מפתחתה במילה 'ואם', ובהלכה הקודמת נאמר שכל מי שנגע בשכבת זרע חייב טבילה. ובכך לפירושו של באומגרטן במקרה המיוחד הזה אין חובת טבילה ואפשר להסתפק ברחיצה.³⁰

לדעתי אי אפשר לקבל את הצעתו של באומגרטן. כאמור קימרון טען בצדק שקטע זה הוא המשכו הישיר של קטע 1 של מגילת טהרה. והנה בקטע 1 חוזרת המגילה כמה פעמים בלשונות דומים על הנוסחה המקראית 'ורחץ במים ויכבס בגדיו',³¹ ואין ספק שהכוונה לטבילה הלכתית. ממילא גם

26 ראו: מל"ב ה 10, 13 ושם 14. אכן בתרגום יונתן תורגמו שני הפעלים בפסוקים אלה בפועל הארמי 'טבל'. תודתי לפרופ' אלישע קימרון על ההבהרה הזו.

27 ראו: ש' ליברמן, יונית ויונות בארץ ישראל, ירושלים תשמ"ד, עמ' 104, הערה 149. ראו עוד: א' שמש, 'מסורות הלכה ופירוש המשותפות למגילות מדבר יהודה ולספרות חז"ל', ד' סיון, ד' תלשיר וח' כהן (עורכים), צנפת פענח: מחקרי לשון מוגשים לאלישע קימרון במלאות לו שישים וחמש שנה, באר שבע תשס"ט, עמ' 387–388.

28 על חובת טמאי מת לרחוץ ביום שבו מוזים עליהם ראו לעיל הערה 15. על כך צריך להוסיף את האמור במגילה 4Q514 קטע א, שורות 8–9: 'וכל טמאי הימים ביום טהרתם ירחצו וכבסו במים וטהרו ואחר יאכלו את לחמם' (The Dead Sea Scrolls: Hebrew, Aramaic and Greek Texts with English Translations, I: Rule of the Community and Related Documents [ed. James H. Charlesworth], Tübingen and Louisville 1994, p. 178 ימים המוזכרים כאן הם הזב והזבה, שלפי ההלכה הקומראנית גם הם זקוקים להייתן מי חטאת כמו טמא מת. ראו: באומגרטן, טקסטים הלכתיים (לעיל הערה 13), עמ' 104.

29 באומגרטן, טקסטים הלכתיים (שם), עמ' 91.

30 שם, עמ' 80.

31 שורות 3, 5, 9 (מהדורת קימרון [לעיל הערה 6], עמ' 212).

הנוסחאות הללו שבקטע 2 אין משמעותן רחיצה סתם, אלא רחיצה פולחנית, כלומר טבילה. אין אפוא הבדל בין טבילה לרחיצה, ויש להסביר באופן אחר את השימוש יוצא הדופן בפועל 'טבל' בשורות 4-5.³²

כאמור משורה 4 נדונות בקטע הלכות הנוגעות לטומאת שכבת זרע.

- 4 [וכול] הנוגע בשכבת הזרע מאדם עד כול כלי יטבול והנושא אותו
5 [יטבו] והבגד אשר תהיה עליו והכלי אשר ישאנה יטבול
6 [וכבס במי]ם.

בהלכות שבשורות אלה משתמשת המגילה בשני פעלים, 'נגע' ו'נשא'. דין הנוגע בשכבת הזרע מפורש בתורה: 'וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וכבס במים וטמא עד הערב' (וי' טו 17). אבל ההבחנה בין הנוגע לבין הנושא לקוחה מדין הזב: 'וכל הנגע בכל אשר יהיה תחתיו יטמא עד הערב, והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב' (וי' טו 10). גם ההלכה הזו מחילה את האמור בעניין הזב על דין טומאת שכבת הזרע. חשוב לשים לב שהחידוש ב'נשא' לעומת 'נוגע' הוא שהנושא נטמא אף שלא בא במגע ישיר עם גורם הטומאה. הקביעה 'והנושא אותו [יטבול]' פירושה שהנושא את הכלי שנגע בשכבת הזרע (המוזכר בסעיף הקודם) גם הוא נטמא וחייב טבילה, אף שלא נגע בשכבת הזרע כלל.

בעוד ההלכה שבשורה 4 מבוססת על פרשת הזב וכאמור מחילה אותה על טומאת שכבת זרע, המשפט הבא נראה כשכתוב של הפסוק 'וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וכבס במים וטמא עד הערב' (וי' טו 17) – 'הבגד אשר תהיה עליו והכלי אשר ישאנה יטבול [וכבס במי]ם'. לפי זה הנושא של מילת 'תהיה' הוא שכבת הזרע, אלא שבעל המגילה החליף את צורת הזכר 'אשר יהיה עליו' לצורת נקבה,³³ 'הכלי אשר ישאנה' הוא ה'עור' המוזכר בפסוק, כלומר הכלי שעליו שכבת זרע.³⁴ צירוף של שתי ההלכות זו לצד זו יצר הספוס תוכני ולשוני. ראשית, עצם הקביעה של ההלכה הראשונה ש'כול הנוגע בשכבת הזרע [...] יטבול' מייטרת את ההלכה השנייה, שכן בגד או עור שיש עליו שכבת זרע הרי הוא בכלל כלי שנגע בשכבת הזרע. שנית, הפועל 'נשא' משמש בשתי ההלכות במשמעויות שונות. בהלכה הראשונה האדם הנושא את הכלי שנגע בשכבת הזרע נטמא אף אם הוא עצמו לא נגע בה כלל, ואילו בהלכה השנייה הצירוף 'הכלי אשר ישאנה' הוא לשון אחרת לכלי שיש עליו ממש

32 אפשר שאת השימוש בפועל 'טבל' בשורות הללו יש לתלות בעובדה שההלכה שבהם דנה לא רק בטהרת האדם ובגדיו אלא גם בטהרת כלים: '[וכול] הנוגע בשכבת הזרע מאדם עד כול כלי יטבול... והכלי אשר ישאנה יטבול [במי]ם'. ההלכה הזו מבוססת על הפסוק בתורת הזב 'וכלי תרש אשר יגע בו הזב יטבול, וכל כלי עץ יטבול במים' (וי' טו 12). התורה מבחינה בין טהרת אדם, המתוארת בפועל 'רחץ', ובין טהרת כלים, המתוארת בפועל 'שטף'. אפשר שבעל המגילה ביקש לשמר את ההבחנה הלשונית בין טהרת אדם לטהרת כלים, ולכן לא השתמש כאן בפועל 'רחץ'. אך הוא לא יכול היה להשתמש בפועל 'שטף', מפני שבלשונו פועל זה מתאר רחיצה במים זורמים, וההלכה דורשת 'טבילה' של הכלי במקווה (ראו: ברית דמשק י 10).

33 החלפה זו היא בהתאמה ללשון המקרא בפסוק הקודם (וי' טו 16).

34 ראו בתרגומו של באומגרטן, סקסטים הלכתיים (לעיל הערה 13), עמ' 104.

שכתב זרע.³⁵ ההלכה הבאה מתייחסת לזו שלפניה ודנה במקרה מיוחד המוצג בלשון 'אם'. מדובר אפוא במקרה מיוחד של מי שנטמא משכבת זרע במגע או במשא.

6 ואם במחנה יהיה איש אשר לוא השיגה ידו ורח'ץ] 7 [ל הבגד אשר לוא נגעה בו רק אל יגע בו את לחמו

לביטוי 'אם במחנה יהיה' יש מקבילה מדויקת במגילה 4Q376: 'ואם במחנה יהיה הנשיא אשר לכול העדה'.³⁶ מן ההקשר שם ברור שמדובר במלך היוצא למלחמה, ולפיכך 'אם במחנה יהיה' פירושו כשהוא בחניה בדרכו.³⁷ גם בקטע כאן מדובר במי שנמצא בדרך ולפיכך אין לו בגד להחלפה – 'אשר לוא השיגה ידו'³⁸ – וממילא אין הוא יכול לכבס את בגדו ולטהרו. מדובר אם כן במי שנטמא משכבת זרע במגע או במשא, ובגדו נטמא עמו,³⁹ אבל הוא אינו יכול לכבס את הבגד מפני שהוא חונה בדרך

35 ורט הציע להבין שכתוב במשפט שיש לטבול את הבגד שהייתה עליו שכבת זרע ואת הכלי שנשא אותו (את הבגד שהיה בתוכו). באופן זה השימוש ב'נשא' כאן זהה לזה שבהלכה הקודמת, כלומר הכלי נטמא אף אם לא נגע ישירות במקור הטומאה. ראו: ורט, טומאה פולחנית (לעיל הערה 16), עמ' 251. קשה לקבל את הצעתו מפני שהעיקרון של טומאת משא בתורה חל על אדם הנושא את הטומאה; אם כוונת ההלכה שגם כלי נטמא במשא אף אם לא בא במגע עם הטומאה, הרי יש כאן חידוש גדול שקשה להצביע על מקור אפשרי שממנו הוא נלמד. ושמה יש לפרש שהביטוי 'הבגד אשר תהיה עליו' מכוון לבגד שלובש האיש הנושא את הכלי, ושיעור ההלכה כולה הוא: הנושא אותו (את הכלי שנגע בשכבת הזרע) – יטבול, ו(גם את) הבגד אשר תהיה עליו (על האיש הנושא) ואת הכלי (עצמו) אשר ישאנה – יטבול. לפי זה ההלכה מבקשת להדגיש ששכבת הזרע מטמאת במגע ובמשא את האדם ואת בגדו. נגד פירוש זה עומדת צורת הנקבה 'תהיה'. אמנם יש במקרא 'בגד' בלשון נקבה (בר' כ 15; מש' ו 27), אך צורה כזו אינה קיימת בלשון חז"ל, ובקטע כאן בשורה 7 נאמר: 'הבגד אשר לוא נגעה בו', כלומר לא נגעה שכבת הזרע בו'. בבגד. ואולי ניתן להסביר את צורת הנקבה כנגררת אחר הצורה הסמוכה לה, 'הכלי אשר ישאנה'. על תופעה זו של התאמת המין לצורה סמוכה (גרר מורפולוגי) ראו: ש' אלקיים, 'מינים של שמות העצם במשנה עפ"י ההתאם התחבירי', עבודת מוסמך, אוניברסיטת ברא"ל, תשמ"ג, עמ' 21–22. אני מודה לאלישע קימרון על ההפניה לעבודתו של אלקיים.

36 4Q376 (4QapocrMoses-b?) 1 iii 1 (M. Broshi et al., *Qumran Cave 4, XIV: Parabiblical Texts, Part 2* [DJD, 19], Oxford 1995, p. 126); מהדורת קימרון [לעיל הערה 6], עמ' 314

37 במגילה 4Q376 נאמר מיד לאחר מכן: '[א]ם [תהי]ה השדה רחוקה [ויצא עמו כוהן נושא אפוד] (הצעת ההשלמה היא של קימרון [שם]). הלכה זו מתייחסת לאמור בתורה: 'כי תצא מחנה למלחמה על איבין ונשמרת מכל דבר רע. כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה [...] ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ' (דב' כג 10–15). ההלכה דנה אפוא במקרה שהמלך היוצא למלחמה ונמצא במחנה נצרך לנקביו ו'השדה רחוקה'. כיוון שבפסוקים מוזכר גם מי שהיה לו מקרה לילה, מסתבר שגם ההלכה במגילת טהרה – 'אם במחנה יהיה איש' וכו' – מתייחסת לאותם הפסוקים. ואם כן הדיון של המגילה במקרה המסוים הזה איננו נובע מן הראליה של חיי העדה אלא הוא מעין מדרש הלכה על הכתוב בדברים. על השימוש במילה 'במחנה' במשמעות חניה בדרך עמדו לראשונה נעם וקימרון בקשר לאמור בבבית דמשק י 24 – יא 1: 'אם היה במחנה בדרך'. ראו: ו' נעם וא' קימרון, 'קובץ דיני שבת מקומראן ותורמותו לחקר ההלכה הקדומה', תרביץ, עד (תשס"ה), עמ' 517.

38 לפי הקריאה שלי המילים 'אשר לוא השיגה ידו' משמשות כהסבר, כלומר מאחר שהאיש היה במחנה לא השיגה ידו, לא היה לו בגד להחלפה.

39 בהלכה הקודמת, שבשורות 4–5, לא נאמר בפירוש שהנטמא משכבת זרע במגע או במשא נטמא הוא ובגדיו. אבל כך עולה מהנגדתה להלכה שבשורות 7–8, שהיא למעשה ההמשך הישיר של הלכה זו. שם קובעת המגילה שבגדו של הנוגע במשכבו או במושבו של בעל קרי אינו נטמא אם לא נגע הוא עצמו במושב או במשכב. מכאן שהנוגע בשכבת הזרע עצמה או נושא אותה נטמא הוא ובגדיו.

ואין לו בגד נוסף להחלפה.⁴⁰ שורת הדין כוללת שלוש הוראות. הראשונה ברורה: 'ורחץ'. בהוראה השנייה חסרה מילת המפתח – הפועל שהיה רשום בתחילת שורה 7 – אך אפשר לשחזר את תוכנה של ההוראה הזו מתוך ההוראה השלישית: 'רק אל יגע בו את לחמו'.

מן ההזרה שלא לטמא את הלחם בנגיעה בבגד, אפשר להבין שהבגד עצמו עדיין טמא. ואם כן האיש הזה, אחרי שרחץ, חזר ולבש את הבגד האחד שהיה לו, ולכן הוא מוזהר שלא יגע את לחמו בבגד. המגילה לימדה כאן חידוש גדול: כיוון שהבגד לא נגע בשכבת הזרע אלא נטמא רק מכוח טומאת האיש הלובש אותו, אין בכוחה של טומאת הבגד לחזור ולטמא את האיש אחרי שנטהר ברחיצה-טבילה. על כן אם אי אפשר לטהר גם את הבגד, האיש רשאי לחזור וללבשו ולאכול את לחמו, רק ייזהר שלא יגע האוכל בבגד. המילים 'אשר לוא נגעה בו' הן לפי הקריאה שלי נימוק להיתר לחזור וללבשו את הבגד הטמא – מפני שהבגד לא נגע בשכבת הזרע ונטמא רק מחמת טומאתו של הלובש אותו. ראוי להעיר כי הבגד נשאר טמא, ולכשיחזור האיש לביתו יהיה חייב לטבול אותו, וממילא אין בהלכה זו הוראה חלופית מקלה לשעת הדחק, כמו שחשבו כמה מן החוקרים, אלא רק הדרכה כיצד יוכל המיטהר לאכול את לחמו אף שבגדו נשאר טמא.⁴¹

הנוג' [ע]	7
8] במשכ[ב]ו ובמ[ו]שבו אמ לוא נגע בו ב[גדו ורחץ] במים ואם	
9] נגע בו בגדו[וכבס	

גם בהלכה זו מופיעים מושגים הלקוחים מפרשת הזב. 'משכב' ו'מושב' אינם מוזכרים בתורה בקשר למי שיצאה ממנו שכבת זרע. גם בעניין זה ההלכה שבמגילה מחילה את העקרונות המפורשים בתורה באשר לזב ולזבה על דינו של בעל קרי. יש לשים לב שעניינה של ההלכה הוא בדין הבגד שלבש מי שנגע במושבו או במשכבו של בעל קרי; ההלכה מניחה כמובן מאליו שהנוגע עצמו נטמא וחייב להיטהר ברחיצה. באשר לבגדיו המגילה מבחינה וקובעת כי 'אמ לוא נגע בו ב[גדו ורחץ] במים', כלומר רק הנוגע עצמו נטמא וחייב לטבול. אבל 'ואמ [נגע בו בגדו]', כלומר אם גם הבגד נגע במושבו או במשכבו של בעל קרי – 'וכבס', כלומר נוסף על טהרתו שלו גם הבגד חייב כיבוס. מן ההבחנה הזו עולה כי בניגוד למי שנגע בשכבת זרע, שבגדיו נטמאים יחד עמו וחייב רחיצה וכיבוס, הנוגע

40 T. Novick, 'Overt Acknowledgment and Practical Considerations in Legal Texts from Qumran', *DSD*, 21 (2014), pp. 77–80. הוא הזכיר שם בהערה 32 בשמי את ההצעה ש'במתנה' פירושו בחניה בדרך. ברם אז חשבתי שהדבר שלא השיגה ידו של האיש בעודו בדרך הוא מקווה לטבול בו, ועכשיו, לאור דבריי בפנים, אני חוזר בי מפירוש זה.

41 להערה זו חשיבות מרובה, מפני שכמה חוקרים הביאו את המקרה הזה לראיה שההלכה הקומראנית הכירה באפשרות של הלכה מקלה בדעיבה או בשעת הדחק. ראו: באומגרטן, טקסטים הלכתיים (לעיל הערה 13), עמ' 80–81; נוביק, Overt Acknowledgment (שם). לדעתי אפשרות כזו אינה תואמת את התפיסה הבסיסית של ההלכה הקומראנית את מקור ההלכה וסמכותה. לפי התאולוגיה של המגילות ההלכה היא תוצאה של גילוי הנסתרות שבתורה בתהליך שנתפס במונחים נבואיים, ולפיכך היא ביטוי לרצון האל ואינה משתנה בהתאם לנסיבות. ראו: A. Shemesh, *Halakhah in the Making: The Development of Jewish Law from Qumran to the Rabbis*, Berkeley 2009, p. 70

במשכבו או במושבו של בעל קרי נטמא רק הוא עצמו. הדין שבהלכה זו מיוחד גם לעומת דין הנוגע במשכבו או במושבו של הזב. כאמור בקטע 1 של המגילה נכתב בפירוש שאם 'זבה דם לשבעת הימים' נגעה במשכבו או במושבו של הזב 'תכבס בגדיה ורחצה ואחר תוכל' (שורות 4-5).⁴² כאן אין המגילה מבחינה – בין שנגע בגדה במושבו או במשכבו של הזב בין שלא נגע, בכל מקרה 'תכבס בגדיה'. יש אפוא הבדל בין משכבו ומושבו של הזב (וכל כלי שהזב נגע בו), שמטמאים את הנוגעים בהם ואת בגדיהם, לבין משכבו ומושבו של בעל קרי, שמטמאים רק את הנוגע עצמו, אבל בגדיו אינם נטמאים מחמת טומאתו; רק אם נגע הבגד עצמו במושבו או במשכבו של בעל קרי – נטמא, ואם לא נגע הבגד – לא נטמא.

סיכום

בעיון זה עמדתי על כמה וכמה פרטים באשר לדרכי ההעברה של טומאת הזב וטומאת שכבת זרע שההלכה הקומראנית החמירה בהם יותר מן ההלכה של חז"ל. בעניין טומאת הזב ההלכה של חז"ל מבטאת קריאה דווקנית של הפסוקים, שלפיה התורה עוסקת רק בכלים המיוחדים למשכב, למושב ולמרכב, וקובעת כי אופן ההיטמאות שלהם בטומאת הזב הוא דווקא במדרס. לעומת זאת ההלכה שבמגילות מבטאת קריאה מכלילה של הפסוקים, ולפיה הזב מפיץ את טומאתו בנגיעה ולכל כלי שהוא, ואחרים נטמאים הם ובגדיהם מן הכלי הזה גם כן בנגיעה.

מגמות דומות באות לידי ביטוי בעיסוקן של שתי הקבוצות בהלכות בעל קרי וטומאת שכבת זרע. בעוד שלפי הלכת חכמים רק שכבת זרע עצמה מטמאת, כפי שמפורש בכתוב, לפי ההלכה הקומראנית גם בעל קרי מטמא את הנוגעים בו, ממש כמו הזב. זאת ועוד, הנוגע בשכבת הזרע או בבעל קרי נטמא הוא ובגדיו. עוד התברר שלפי ההלכה שבמגילת טהרה, שכבת זרע מטמאה לא רק במגע אלא גם במשא, ואף משכבו ומושבו של בעל קרי מטמאים את הנוגע בהם. אמנם יש הבדל בין שני המקרים הללו של העברת טומאה שלא במגע ישיר: הנטמא במשא הוא ובגדיו, ואילו הנטמא ממגע במושבו או במשכבו של בעל קרי נטמא רק הוא עצמו ולא בגדיו. ההבחנה האחרונה מלמדת שהרחבת דרכי ההפצה של טומאת שכבת זרע בהלכה של קומראן לא הייתה תוצאה של החלה פשוטה של הדינים שנקבעו בתורה באשר לזב על בעל קרי; אילו כך היה אמורים היו מושבו ומשכבו של בעל קרי לטמא את הנוגע בהם ואת בגדיו כמו מושבו ומשכבו של הזב. הלכות טומאת שכבת זרע ובעל קרי שבמגילת טהרה הן תוצאה של פרשנות שקולה ומדודה של הפרשה בתורה.

דיני הזב ומי שיצאה ממנו שכבת זרע באים בתורה בצמידות: מיד לאחר הפסוקים העוסקים בהרחבה בדיני הזב (וי' טו 1-15) באים שני פסוקים הדינים בקיצור נמרץ בדין מי שיצאה ממנו שכבת זרע והאישה ששכב איש אותה שכבת זרע (שם 16-17). שתי אפשרויות עומדות לפני הפרשן בבואו לברר את היחס בין שתי הפרשיות הללו. האפשרות האחת היא לקרוא את הפרשיות קריאה דווקנית.

לפי קריאה זו אם התורה פירטה בעניין הזב שלא רק הוא מטמא אלא גם מושבו, משכבו ומרכבו, ושטומאתו עוברת לא רק במגע ישיר אלא גם במשא, ולעומת זאת בנוגע למי שיצאה ממנו שכבת זרע התורה אומרת רק ששכבת הזרע מטמאה את הבגד או הכלי שהיא עליהם, הרי כל פרטי ההלכה האמורים בזב אינם אלא בו, ושכבת זרע מטמאה רק במגע ישיר. כזו היא כאמור הקריאה המשתקפת בהלכה של חכמים.

על פי האפשרות הפרשנית האחרת דווקא קיצורה של פרשת מי שיצאה ממנו שכבת זרע ביחס לפרשת הזב מלמד שיש ליישם את העקרונות ההלכתיים שקבעה התורה בפרשה הראשונה גם בפרשה השנייה. ודוק, הפרשנות הכתתית יישמה בדין בעל קרי את העקרונות של פרשת הזב אבל לא את פרטי הדינים. ההלכה הקומראנית הייתה מודעת להבדל בין חומרת טומאתו של הזב לבין זו של בעל קרי. הבדל זה בא לידי ביטוי קודם כול באורך תקופת הטומאה המפורשת בתורה: הזב צריך להמתין עד שיטהר מזוהו ואחר כך חייב לספור שבעה נקיים ולהביא קרבנות, ורק אז הוא נטהר. לעומת זאת טומאת בעל קרי היא טומאת יום אחד. כנראה מסיבה זו קבעה מגילת טהרה שמושבו ומשכבו של בעל קרי אמנם מטמאים את הנוגע בהם אבל אינם מטמאים את בגדו אלא אם כן נגע גם הוא עצמו במושבו או במשכבו של הטמא.

עם זאת נראה שהבחירה באחת מן האפשרויות הפרשניות שהצגתי כאן לא הייתה עקרונית ואינה משקפת גישה פרשנית כוללת. מסתבר שההכרעה בין שתי האפשרויות הפרשניות במקרה הנדון מקורה באמת בנטייה של ההלכה הכתתית להחמרה בדיני טומאה וטהרה לעומת גישתה של ההלכה של חכמים.